

TRANSPOZITSIYA HODISASI HAQIDA ISPAN
TILSHUNOSLIGIDAGI QARASHLAR

Jonikulova Guljahon Saitmuratovna
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ispan va o'zbek tillarida mustaqil so'z turkumlarining bir biriga ko'chish hodisasi (transpozitsiya) konversiya, transpozitsiyaning hamkorligi asosida tahlil qilingan. Bundan tashqari ispan va o'zbek tillarida mustaqil so'z turkumlarining ifodalanishi, mustaqil so'zlarning va qo'shimchalarning tavsifi usullarni qo'llash haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, ispan va o'zbek tillarida mustaqil so'zlarning qo'llanilishida tilning analitik qurilmalarni vujudga keltirishda andoza vazifasini o'tashiga doir tahliliy ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Mustaqil so'z, ot, sifat, son, ravish, olmosh ,fe'l, konversiya, transpozitsiya.

Аннотация. В статье анализируется явление переноса самостоятельных групп слов друг в друга (транспозиция) в испанском и узбекском языках на основе взаимодействия конверсии и транспозиции. Кроме того, обсуждается выражение самостоятельных групп слов в испанском и узбекском языках, использование методов описания самостоятельных слов и суффиксов. Также представлены аналитические данные о роли языка в создании аналитических структур при употреблении самостоятельных слов в испанском и узбекском языках.

Ключевые слова: самостоятельное слово, существительное, прилагательное, число, наречие, местоимение, глагол, конверсия, транспозиция.

Abstract. The article analyzes the phenomenon of transfer of independent word groups into each other (transposition) in Spanish and Uzbek languages based on the interaction of conversion and transposition. In addition, the expression of independent word groups in Spanish and Uzbek languages, the use of methods for describing independent words and suffixes are discussed. Analytical data on the role of language in creating analytical structures when using independent words in Spanish and Uzbek languages are also presented.

Key words: independent word, noun, adjective, number, adverb, pronoun, verb, conversion, transposition.

Transpozitsiya nazariyasini birinchi marta Balli, uning individual tomonlarini O.Jespersen, A.Seshe, A.Frey yaratgan. Sharh Balli shveytsariyalik taniqli tilshunos, F. de Sossyurning shogirdi, zamonaviy funksional stilistikaning asoschilaridan biri, so'zlashuv nutqini o'rganishga asos solgan. Balli klassikaga aylangan ushbu asarida

stilstikaning asosiy vazifalari til vositalarining muloqot sohalari bo'yicha taqsimlanishini va inson his-tuyg'ularini ifoda eta oladigan hissiy rangdagi nutqni o'rganish ekanligini ko'rsatadi. S. Ballining kitobi fransuz va boshqa G'arbiy Yevropa tillari mutaxassislari, shuningdek, stilistika nazariyasi bilan shug'ullanuvchilar uchun zarur qo'llanmadir. L.Tenier birinchi darajali transpozitsiya (so'z yoki o'zaklarning nutqning bir qismidan ikkinchisiga tarjimasi) va ikkinchi daraja (gaplarni vazifasiga tarjima qilish) o'rtasidagi farqni ajratib ko'rsatish ("tarjima" deb ataladi) turlarining tavsifini berdi (ot, sifat, qo'shimcha). Transpozitsiya g'oyasi transformatsion usulning markazidadir. Sovet tilshunosligida transposition so'z shakllantirish, sintaktik masalalari munosabati bilan o'rganilmoqda gullar, semantik sintaksisi trope nazariyasi va boshqalar (E. S. Kubryakova, V. G. Gak, P. A. Soboleva va boshqalar tomonidan ishlari).[Balli S.,1955] . Konversiya (lot. Conversiō "davolash", "o'zgartirish") – so'z yasash usuli, boshqa fleksiyon paradigmasida asoslarni almashtirish orqali yangi so'zlarni shakllantirishdir. Konvertatsiya so'z yaratish usuli sifatida ko'p morfemalar boshqa tillarda , masalan, ingliz yoki xitoy tillarida keng tarqalgan. Transpozitsiya hodisasi o'zbek tilida bo'lgani kabi ispan tilida ham qayd etiladi.

So'z turkumining ko'chishi – transpozitsiya deganda, ma'lum bir turkumga mansub so'zning o'ziga xos bo'lgan atash, vazifa semasini kuchsizlantirib, boshqa so'z turkumiga xos semantik va grammatik belgiga ega bo'lishi tushuniladi. Turkiy tillarda so'z turkumi birbiridan qat'iy chegaralanmaydi, ular uzviy aloqada, bir butun sistemani tashkil etadi. Bu sistema qismlari dialektik mantiqdagi "oraliq uchinchi" qonuniyatidan kelib chiqqan holda gibrid so'z sifatida baholanadigan, har ikki siraga xos semantik-grammatik belgini o'zida saqlovchi, bir turkumdan ikkinchi turkumga ko'chish bosqichida turuvchi so'zlar bilan uzviy bog'lanadi. Mustaqil so'zlar orasidagi o'zaro munosabat va ularning bir-biriga ko'chishi leksema sememasidagi taraqqiyot natijasida yuzaga kelib, ko'chishning nutqiy va lisoniylashgan ko'rinishi farqlanadi. Nutqiy ko'chishda nutqiy ko'chma ma'no ifodalanadi. Masalan, Birni ko'rib fikr qil, birni ko'rib shukr qil gapida son turkumiga mansub (bir) so'zi vaqtincha ot turkumi vazifasida kelmoqda va bu o'tkinchi, nutqiy hodisa. Lisoniy ko'chishda so'z bir turkumdan boshqa turkumga butunlay o'tib ketadi, transpozitsiya hodisasi yuz beradi Transpozitsiya konvertatsiya va leksiklashuvni o'z ichiga olganligi sababli va so'zlarning grammatik shakllari leksiklashtirilganda, ikkinchisi asoslanishi, qo'shimchalanishi va hokazo bo'lishi mumkin, keyin konvertatsiya, transpozitsiya va leksiklashuv ma'lum bir tarzda bog'lanadi. Shuning uchun ularni ajratish kerak. Hatto tor ma'nosida ham transpozitsiya konversiyadan ko'ra kengroq tushunchadir. Uning ikki xili bo'lib, birinchisida so'z bir leksikgrammatik turkumdan ikkinchisiga o'tadi, ikkinchisida esa, unga o'tmasdan, faqat boshqa gap bo'lagi vazifasida qo'llanadi. Shuning uchun, uning birinchi xususiyatida transpozitsiya konvertatsiya bilan mos keladi. Biroq konvertatsiya jarayonida so'z yasash affiksli so'z hosil qiluvchi o'zak

murakkablashmasdan boradi, ko‘chirish esa affiks yasalishi bilan ham mavjud. Shunday qilib, konversiya ajralmas qismi, transpozitsiya turlaridan biridir, shuning uchun ba’zi tadqiqotchilar kabi ularni aniqlash mumkin emas. Asoslash, adverbiallashtirish va boshqalar. Leksiklashuv natijasini ifodalovchi hodisalar konversiya va transpozitsiya bilan bog‘liq. Binobarin, bu hodisalar ham semantik-morfologik-sintaktik (ot va qo‘shimcha so‘zning lug‘aviy shakllaridan yasalganda), ham semantik-morfologik (so‘zning grammatik shakllaridan yasalganda, ya’ni leksiklashuv jarayonida) bilan bog‘lanadi, ikkinchisi so‘z yasash usullari. Bu shuni anglatadiki, transpozitsiya konversiyadan ko‘ra kengroqdir, shuningdek, ushbu hodisalarga nisbatan asoslash, adverbializatsiya va hokazo hodisalar, chunki konversiyadan farqli o‘laroq, u nafaqat morfologik, balki sintaktik asoslashni, qo‘shimchalarni va boshqalarni ham qamrab oladi.

Transpozitsiya taqdim etadigan semiologik muammolar to‘plami Benvenist (2002) ta’kidlaganidek, eslatib o‘tamiz, barcha ma’no beruvchi tizimlar o‘z birliklari sifatida belgilarga ega emas, ya’ni ular til belgilarida kuzatilganidek, o‘zaro bog‘lanish imkoniyatidan mustaqil ravishda ma’noga ega bo‘ladigan birliklar emas. Masalan, musiqiy shkala ma’no anglatmaydigan birliklarning o‘ziga xos artikulyatsiyasidan iborat.

Tasviriy san’atda esa yana bir boshqa o‘zgaruvchanlikni kuzatish mumkin: ha, unda ma’nolar mavjud, biroq ular hech qanday ob’ektga bir ma’noda to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishora qilmaydi, balki muallif tomonidan yaratilgan tizim ichida o‘z ma’nosini hosil qiladi. Til tizimida esa buning aksi kuzatiladi: undagi ma’no aloqasi barcha foydalanuvchilar tomonidan deyarli bir xilda qabul qilinadigan umumiy konvensiya asosida shakllanadi. Bu nuqtada muhim bir fakt shundaki, til semiologik jihatdan imtiyozli tizim hisoblanadi; uni bilish aloqa, madaniyat va jamiyatni shakllantirish imkonini beradi.

Bu birliklarning ekvivalent emasligi tizimlar orasidagi aloqalarning ham ekvivalent bo‘lmasligiga olib keladi. Ispan olimi Benvenist uch turdagi munosabatlarni ajratib ko‘rsatadi:

“De engendramiento: tiene lugar entre dos sistemas distintos aunque de igual naturaleza, el segundo de los cuales está construido a partir del primero y ejerce, en sincronía con este, una función específica (i.e. el alfabeto normal engendra el alfabeto Braille)”.

De homología: aparece cuando se instaura una correlación entre las partes de dos sistemas semióticos; la naturaleza de la conexión es variable; puede ser de orden conceptual (i.e. la que estableció Panofsky entre arquitectura gótica y pensamiento escolástico) o de orden poético (i.e. perfumes, colores y sonidos se corresponden en el universo literario de Baudelaire), puede establecerse por intuición o a través del razonamiento, puede ser estructural o sustancial”.

“De interpretancia: es la relación que especifica a la lengua y le otorga su preeminencia sobre los otros sistemas. A diferencia de éstos que deben ser articulados por un sistema distinto a ellos mismos (por ejemplo, valiéndose sólo de luces rojas, amarillas y verdes es imposible explicar las significaciones y el funcionamiento del semáforo²), la lengua se basta a sí misma para articularse (por ejemplo, la frase que acabamos de producir). Es el sistema interpretante de todos los otros sistemas semióticos, incluso de ella misma”.

Bu shuni anglatadiki, transpozitsiya konversiyadan ko'ra kengroqdir, shuningdek, ushbu hodisalarga nisbatan asoslash, adverbializatsiya va hokazo hodisalar, chunki konversiyadan farqli o'laroq, u nafaqat morfologik, balki sintaktik asoslashni, qo'shimchalarni va boshqalarni ham qamrab oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kubryakova E. S. Derivatsiya, transpozitsiya, konvertatsiya // Tilshunoslik. 1974. - No 5. - S. 64–76.
2. Levkovskaya K. A. So'z yasalishi va uning grammatika bilan aloqasi haqida // Til nazariyasi va tarixi masalalari. - M., 1952. - S. 153-182.
3. Базарова, Ш. Ш. (2022). KOREYS ADIBASI SHIN KYON SUK IJODINING O'ZIGA XOSLIGI XUSUSIDA. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 5(3).
4. Zemskaya E. A. Zamonaviy rus tili. So'z yaratish / E. A. Zemskaya. - M.: Ta'lim, 1973. - 304 b.
5. Анорбоева С. А. Формирование переводческой компетентности (на примере: бакалавриат и магистратура) // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 337-348.
6. АНОРБОЕВА С. Формирование профессиональной компетентности переводчика // Journal of Research and Innovation. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 35-39.
7. ANORBOYEVA, S. (2023). “SHADOWING” METODI ORQALI ISPAN TILI MASHG'ULOTLARIDA TALABALARDA TARJIMONLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH . Journal of Research and Innovation, 1(11), 3–6. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jorai/article/view/807>
8. Анорбоева С. А. СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ ПЕРЕВОДЧИКОВ В ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА И СОВРЕМЕННАЯ МОДЕЛЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПЕРЕВОДЧИКА // Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2024. – Т. 4. – №. 4. – С. 11-22.
9. АНОРБОЕВА, С., & ШОДИКУЛОВА, Ш. (2023). К ПРОБЛЕМЕ РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ВЫСШЕМ

- ОБРАЗОВАНИИ. Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(3), 22–26. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jopaps/article/view/111>
10. АНОРБОЕВА, С. (2023). ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕРЕВОДЧИКА (НА ПРИМЕРЕ: БАКАЛАВРИАТ И МАГИСТРАТУРА). Journal of Pedagogical and Psychological Studies, 1(1), 120–127. Retrieved from <https://imfaktor.com/index.php/jopaps/article/view/524>
11. Aborboeva S. ON THE CONCEPT OF TRANSLATION COMPETENCE AS A MULTISPECTIVE THEORETICAL CONCEPT //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2020. – Т. 8. – №. 8.
12. Solikha, A. (2024). DEVELOPMENT OF TRANSLATION COMPETENCE OF STUDENTS IN SPANISH LANGUAGE COURSES. ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР, 2(3), 9–12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11178339>